

عروسک چیست؟

هدف‌های رفتاری: در پایان این فصل از فراگیر انتظار می‌رود که بتواند:

- پیشینه‌ی کاربرد عروسک در زمان‌های دور را شرح دهد.
- نقش و اثر عروسک را در اساطیر یونان باستان توضیح دهد.
- با نقش عروسک در بازی کودکان آشنا شده باشد و آن را بیان کند.
- عروسک‌های آیینی نمایشی، نمایشی، بازی و کاربردی را از یک‌دیگر تشخیص دهد.

عروسک چیست؟

وقتی از عروسک سخن به میان می‌آید، در ذهن عامه بلافاصله شیئی به‌عنوان بازیچه کودکان تداعی می‌شود. نگاهی گذرا به پیشینه‌ی کاربرد عروسک در زندگی انسان‌ها نشان می‌دهد که عروسک به معنی تمثال بی‌جان از بنی آدم از هزاران سال پیش تنها نه به‌عنوان بازیچه‌ی کودکان، بلکه به‌گونه‌ی نمادین در زندگی انسان‌ها نقش داشته است.

در گذشته‌های بسیار دور، انسان‌ها از اشیاء کوچکی که به شکل انسان و یا حیوانات گوناگون در قالب عروسک، از چوب، سنگ و ... ساخته شده بود برای مقابله با مشکلات، بهره می‌گرفتند. انسان نخستین – همچون کودکان – عروسک را به کار می‌گرفت و بسیاری از نیازها و کمبودهای خود را با آن در میان می‌نهاد. در واقع انسان نخستین در این اشیاء و مجسمه‌های بی‌جان قدرتی جادویی تصور می‌کرد، چه بسا آن را نماد دشمن خویش می‌پنداشت و برای انتقام، سوزنی بر قلب بی‌حرکت آن عروسک می‌گذاشت. به خیال این که دشمن خویش را نیز بدین‌گونه به چنگ خواهد آورد و رام خواهد نمود.

در دوره‌های پیش از تمدن رومی‌ها، یعنی در تمدن یونان، عروسک نقش و اثر «رمزی – جادویی» داشت و در نمایش‌های آیینی به اشکال مختلف مورد استفاده قرار می‌گرفت. جادوپردازان و درمانگران ساحر از کاربرد آن برای «برون‌فکنی» خشم، مهر و ... استفاده می‌کردند. در آن زمان این

عروسک‌ها چنان قداستی داشته‌اند که حتی کودکان، این دارندگان و مالکان امروز این عروسک‌ها، اجازه‌ی دست‌زدن به آن‌ها را نداشتند. البته کودکان آشناترین دوستان این عروسک‌ها بودند و دخترچه‌ها براساس رسوم گذشته به عروسک‌هایی که مادرانشان ساخته بودند لباس‌های رنگارنگ می‌پوشاندند و هنگام عروسی‌شان این عروسک‌ها را به الهه‌ی آرتمیس^۱ تقدیم می‌کردند.

اشکال مختلف عروسک‌ها، نماد رنگ در لباس‌ها و چهره‌ی عروسک‌ها و ... به زبان بی‌زبانی برای کودکان قصه‌ها دارند و موجودات رازدار کودکان به حساب می‌آیند. بسیاری از درد دل‌های کودکان، محرومیت‌های عاطفی آنان، خشم و مهر، نفرت و وفا و شقاوت آنان برای عروسک بازگو می‌شود. امیال و آرزوهای کودکان خیال‌پرداز، بیش از هر کس دیگر به عروسک‌ها گفته می‌شود، گویی عروسک سنگ صبور همیشگی و هرروزه‌ی کودکان است، رازدار است، معترض نیست، دلی را نمی‌رنجانند و از کسی انتقاد نمی‌کند. اگر کودک کسی را بخواهد که حرفش را گوش دهد و تأییدش کند، برای این منظور، چیزی مناسب‌تر از عروسک نمی‌یابد. از این روست که عروسک برای کودکان، نزدیک‌ترین محرم و دوست آنان است. بسیار اتفاق می‌افتد که کودک عروسک را در بستر همراه خود می‌خواباند و چون مادری با فرزندش، به مهربانی با او گفت‌وگو می‌کند. بی‌مهری انسان‌ها، خشونت ناملازمات، شقاوت سنگدلان، و ... از سوی کودکان به عروسک‌ها گفته شده و کودکان از طرف عروسک به خود پاسخ داده، دلداری یافته‌اند و از این طریق به آرامش دست یافته‌اند.

باید توجه داشت که در طیّ زمان، عروسک از صورت نمادین به اشکال مختلف درآمده است و کاربردهای گوناگونی یافته است. به‌طور کلی می‌توان عروسک‌ها را با پنج عنوان و کارکرد شناخت:

- ۱- عروسک‌های آیینی مانند: بت، تمثال‌های مذهبی و ...
- ۲- عروسک‌های آیینی - نمایشی مانند: تکم، بزشکار، چمچه‌خاتون، بوکه بارانی و ...^۲
- ۳- عروسک‌های نمایشی مانند: مبارک، پهلوان کچل و ...
- ۴- عروسک‌های بازی مانند: اسباب‌بازی‌ها
- ۵- عروسک‌های کاربردی مانند: کوله‌پشتی‌های عروسکی، جارختی عروسک و ...

۱- نام الهه‌ی شکاردر اساطیر یونان که مورد توجه مادران و دختران بوده است.
۲- عروسک‌هایی که در مراسم رفع نیاز بشری: طلب باران در خشک‌سالی، دعا برای شکارچیان در زمان شکار و یا نوروزخانی در استقبال از زایش طبیعت استفاده می‌شوند.

پرسش‌های پایان فصل اول

- ۱- پیشینه‌ی کاربرد عروسک را در زمان‌های دور شرح دهید.
- ۲- نقش و اثر عروسک را در اساطیر یونان باستان توضیح دهید.
- ۳- کاربردهای گوناگون عروسک را توضیح دهید و برای هر کدام یک مثال

بزنید.

تعریف نمایش عروسکی

هدف‌های رفتاری: در پایان این فصل از فراگیر انتظار می‌رود که بتواند:

- نمایش عروسکی را تعریف کند.
- هنرهای تشکیل‌دهنده‌ی نمایش عروسکی را بشناسد و نام ببرد.

نمایش عروسکی

نمایش عروسکی هنری است مستقل که تقلیدی از تئاتر نیست و عروسک‌ها مینیاتوری از بازیگران زنده نمی‌باشند، زیرا نمایش عروسکی امکانات و عوامل خود را دارد. عروسک‌ها می‌توانند در قالب هر نوع نمایش مانند: تراژدی، کمدی، اپرا، کمدی موزیکال، باله، پاتومیم و حتی اعمال آکروباتیک و چشم‌بندی به نمایش درآیند.

حیات نمایش عروسکی بر محور دو عنصر یا دو عامل قرار دارد: عروسک و عروسک‌گردان؛ عروسک را هنرمندان این رشته می‌سازند و عروسک‌گردان مسئول به نمایش درآوردن و به عبارتی زنده کردن عروسک است. عروسک‌گردان باید شخصیتی را خلق کند و نقش آن را از طریق عروسک به اجرا درآورد. پس، از نظر حرفه‌ای یک عروسک‌گردان باید دارای کلیه‌ی مهارت‌ها و تکنیک‌هایی باشد که یک هنرپیشه‌ی تئاتر به آن نیاز دارد. به همین جهت نمایش عروسکی را نوزاد دورگه‌ای می‌نامند که از دو هنر نمایشی و تجسمی متولد شده است و لذا از نظر هنرمندان این رشته تنها «وحدت عمل» است که می‌تواند تصویری حقیقی و زیبا از نمایش عروسکی ارائه کند.

گاهی توازن میان دو عنصر سازنده‌ی نمایش عروسکی (عروسک و عروسک‌گردان) از بین می‌رود، بدین معنا که ممکن است عروسک‌ساز، عروسکی بسازد که نتواند شخصیت نمایشی و جذابی ارائه دهد، اگرچه عروسک‌گردان در کار خود مهارت و توانایی کافی داشته باشد. برعکس، چه بسا عروسک‌گردان آن قدر ضعیف باشد که نتواند یک عروسک جذاب و مناسب را بر روی صحنه بیاورد که در نتیجه تماشاگران هم شاهد اجرای موفق نمایش عروسکی نخواهند بود.

همان‌گونه که در تئاتر (نمایش زنده) هنرپیشه‌شدن آسان‌تر از کارهای دیگری چون نورپردازی،

طراحی صحنه، طراحی لباس و ... به نظر می آید، در نمایش عروسکی نیز غالباً هنرآموزان این رشته بازی با عروسک را امری سهل می پندارند و لذا علاقه دارند بیش تر در زمینه ی ساخت عروسک فعالیت کنند، به همین جهت اغلب عروسک سازها کار خود را - در عرضه ی عروسک های زیبا و جذاب - بهتر و مؤثرتر از عروسک گردان ها - در بازی با عروسک - ارایه می دهند.

پرسش های پایان فصل دوم

- ۱- هنرهای تشکیل دهنده ی نمایش عروسکی را نام ببرید.
- ۲- دو عنصر مهم که حیات نمایش عروسکی به آن وابسته است کدام است؟

فهرست منابع

- ۱- عروسک های دستکشی. رساله ی دانشگاهی، کامبیز صمیمی مفخم؛ دانشکده ی هنرهای دراماتیک. ۱۳۵۷
- ۲- آموزش نمایش عروسکی دستکشی. منصور پاک بین، انتشارات تربیت
- ۳- آموزش نمایش عروسکی. منصور پاک بین، انتشارات ایتا. چاپ دوم، ۱۳۷۸

تاریخچه‌ی نمایش عروسکی

- هدف‌های رفتاری: در پایان این فصل از فراگیر انتظار می‌رود که بتواند:
- تاریخچه‌ای از به‌وجود آمدن نمایش عروسکی در جهان را بیان کند.
 - نمونه‌هایی از نمایش‌های عروسکی سنتی ایران را نام ببرد و آن‌ها را تحلیل کند.
 - نمایش‌های عروسکی مدرن ایران را اجرا کند.

تاریخچه‌ی نمایش عروسکی

پیدایش نمایش را به آغاز تمدن و حتی قبل از آن نسبت می‌دهند. در آن زمان که انسان‌های اولیه نمی‌توانستند از زبان به‌عنوان یک وسیله ارتباطی استفاده کنند، کوشیدند که از بدن خود به همراه ماسک و اصوات نامشخص بهره بگیرند، بدین ترتیب نمایش متولد شد. برای مثال هنگامی که مرد شکارچی از شکار موفقیت‌آمیز خود باز می‌گشت و می‌خواست نحوه‌ی شکار خود را برای زنان و مردانی که شکار را ندیده‌اند تعریف کند، پوست گاو می‌گشت و می‌گشت را که شکار کرده بود به تن می‌کرد و از این طریق به دام افتادن و جان‌کندن گاو می‌گشت را نمایش می‌داد.

از تئاتر ماسک دو شکل اجرایی متولد شد، یکی نمایش عروسکی و دومی مدت‌ها بعد به‌صورت تئاتر انسانی درآمد. هنرپیشه ماسک را رها کرد و به همان صورت که در طبیعت است ظاهر شد. ماسک به تدریج از هنرپیشه جدا و به بالای سر او منتقل گردید و بعدها به‌صورت عروسک میله‌ای درآمد، نخست این عروسک‌ها به وسیله‌ی دست و بر بالای سر، بازی داده می‌شدند، ولی بعداً دست‌ها دور شده و با فاصله از عروسک‌گردان به وسیله‌ی نخ و ریسمان‌هایی به صورت عروسک نخ‌ی هدایت شدند.

نمایش عروسکی در ایران

نمایش عروسکی سنتی ایران، علی‌رغم نبود تماشاخانه‌ای ثابت، از تنوع و اشکال مختلفی برخوردار است و در هر زمان و هر ناحیه، شکل خاص خود را پدید آورده و پیش از گسترش رسانه‌های ارتباطی جدید یکی از عوامل اطلاع‌رسانی و خبر بوده است. نمایشگر سیار از شهری به

شهری و از دهی به دهی دیگر می‌رفته است تا منعکس‌کننده‌ی حوادث جاری جامعه، آموزش و سرگرمی باشد.

یکی از رایج‌ترین اشکال نمایش آیینی سنتی در ایران اجرای یک نفره است که در تهران قدیم «قی ننه» خوانده می‌شد. اشکال دیگر این نوع در آذربایجان به نام «تکم» و در خراسان به نام «شکار» خوانده می‌شد.

نوع دیگر نمایش عروسکی سنتی ایران «خُم‌بازی» است که نمونه‌ی آن در کم‌تر کشوری دیده شده است. نمایشگر داخل خمره می‌رفته و با عروسک‌های دستکشی که از چوب و پارچه ساخته شده بود، خود به اجرای نمایش می‌پرداخته است. نوع دیگر عروسک دستکشی در اصفهان «عروسک پشت پرده» خوانده می‌شد و این عروسک‌ها تماماً پارچه‌ای بوده است.

اسناد تاریخی به وجود سایه در دوران مغولان اشاره دارد و گفته می‌شود نمایش سایه از طرف ایران به خاور نزدیک راه یافته است. وجود قبایل چادرنشین در مناطق مرکزی ایران، که مهم‌ترین انگیزه را جهت اجرای سایه در چادر داشته‌اند، تأییدی بر صحت این امر می‌باشد. مهم‌ترین گزارش‌های وجود نمایش سایه را در اشعار شاعران ایران بعد از قرن پنجم هجری می‌توان یافت. نمایش سایه (یا به‌طور کلی نمایش عروسکی) همواره زمینه‌ای مناسب جهت تفسیر مسایل فلسفی بوده است.

رایج‌ترین و مشهورترین نوع نمایش عروسکی در ایران، خیمه‌شب‌بازی است که عروسک‌های آن نخی است و در سراسر ایران به نام‌های مختلف اجرا می‌شده است.

در خیمه‌شب‌بازی، به علت سیار بودن، عروسک‌ها در کوچک‌ترین اندازه ساخته می‌شوند و تنها با دو نخ به حرکت درمی‌آیند. معروف‌ترین نمایش خیمه‌شب‌بازی نمایش «شاه سلیم» است که مجموعه‌ی شخصیت‌های آن گاهی بیش از ۸۰ نقش را شامل می‌شود و یک اجرای کامل آن می‌تواند

تا سه ساعت نیز ادامه یابد.

مرشد یا بابا که عموماً ضرب می‌زند، در سمت راست صحنه می‌نشیند و به‌عنوان راوی و مفسر در پیشبرد داستان نمایش نقش بسزایی دارد. شوخی‌ها و رابطه‌ی مرشد و مبارک بیش‌ترین گیرایی و خنده را می‌آفریند. ضمناً یک نوازنده‌ی تار یا کمانچه نیز در سمت چپ صحنه به همراه ضرب مرشد در خلق موسیقی نمایش همکاری دارند.

خیمه‌شب‌بازی آینه‌ای جهت انعکاس خواست‌ها و عاملی جهت آموزش و آگاهی و ارزان‌ترین و محبوب‌ترین وسیله برای سرگرمی افراد به‌شمار می‌رود.

در سال ۱۳۵۰ دانشکده‌ی هنرهای دراماتیک موفق به بازگشایی رشته‌ی نمایش عروسکی شد و اولین هنرآموزان نمایش عروسکی تحت تعلیمات استاد «اسکارباتک» از کشور چک و اسلواکی قرار گرفتند. در واقع از این تاریخ به بعد بود که نمایش عروسکی مدرن به ایران وارد شد و مورد استفاده قرار گرفت.

فارغ‌التحصیلان اولین دوره‌ی نمایش عروسکی هر کدام به عنوان مربی توانستند کلاس‌های دانشکده و مراکز دیگر را اداره کنند و با ارایه‌ی طرح‌های نو در کار نمایش عروسکی و تشکیل گروه‌های مختلف گام‌های مؤثر و مهمی را در جهت پیشبرد نمایش عروسکی برداشتند.

ابداع سبک‌ها و شیوه‌های نوین و متنوع در کارنمایش عروسکی توسط این دانش‌پژوهان و به‌کارگیری آن در تجربیات بعدی، ترکیب منسجمی از نمایشنامه‌نویسی، ساخت عروسک، عروسک‌گردانی، طراحی صحنه، کارگردانی و ... را به ارمغان آورد. امروزه مجموعه‌ای از این تجربیات را به صورت مدون و مکتوب و نیز به صورت تجربه‌ی ضمنی در نمایش عروسکی مشاهده می‌کنیم.

نمایش عروسکی در جهان

۱- مصر: قدیمی‌ترین سند در زمینه‌ی پیدایش نمایش عروسکی در جهان، گفته‌ی هردوت است. این تاریخ‌نویس یونانی، در قسمتی از جلد دوم کتابش، از یک نمایش عروسکی نام می‌برد که مصریان قدیم هر سال در سالگرد «افسانه‌ی مرگ و رستاخیز اُزیریس» برگزار می‌کردند. در این مراسم آنان از عروسک‌هایی استفاده می‌کردند که هریک، یک وجب و نیم طول داشت و از بالا به‌وسیله‌ی یک نخ حرکت داده می‌شد.

۲- یونان: پلوتارک می‌نویسد: یونانیان باستان از عروسک برای سرگرمی کودکان و حتی بزرگ‌سالان در محافلشان استفاده می‌کردند.

گزنفون نیز از ضیافت‌هایی نام می‌برد که در آن اشراف با عروسک‌ها بازی می‌کردند.

عروسک‌بازان بزرگی نیز بودند که به آن‌ها «نوروپاست» می‌گفتند و آن‌ها در فضاهاى باز به نمایش عروسکی می‌پرداختند.

۳- روم: متون بسیاری وجود دارد مبنی بر آن که عروسک‌های خیمه‌شب‌بازی و طرز کار آن‌ها برای رومیان کاملاً آشنا بوده است. به نظر عده‌ای از نویسندگان عروسک‌ها فقط جنبه‌ی سرگرمی داشتند و عده‌ای دیگر تا آن‌جا پیش می‌روند که خلقت انسان را با خلقت عروسک مقایسه می‌کنند.

۴- آسیا: در همان زمان در نقطه‌ای دیگر از جهان عروسک‌های آسیایی همین مراحل را پشت‌سر گذاشتند با این تفاوت که هیچ‌گاه اصالتشان را از دست ندادند.

الف - هندوستان: در اسطوره‌های هندی «آدی‌نات» به‌عنوان اولین عروسک‌بازی مطرح می‌شود که از دهان بره‌های خالق متولد می‌شود.

قدمت نمایش عروسکی در هند بیش‌تر از تئاتر زنده است، زیرا در گذشته‌های دور کسی حق ایفای نقش در قالب دیگری را نداشت. نمایش عروسکی در کشور هند بیش‌تر جنبه‌ی مذهبی دارد چنان که در اجرای حماسه‌ی «مهابهاراتا» سرنوشت عروسک‌ها را شبیه سرنوشت انسان می‌دانند.

ب - آسیای جنوب شرقی: نمایش‌های عروسکی آغازین که در آسیای جنوب شرقی اجرا می‌شد نمایانگر آداب مذهبی اجدادشان بود که طی آن ارواح مردگان سعی می‌کردند با زنده‌ها ارتباط برقرار کنند.

عروسک‌هایی که در جاوه و بالی (اندونزی) نمایش داده می‌شوند و نیز آن‌هایی که تقریباً از قرن سیزدهم میلادی به این سو، در بیرمانی، سیام (تایلند) و کامبوج به نمایش درمی‌آیند، تغییر مختصری نسبت به گذشته پیدا نموده‌اند.

ج - چین: در چین، برعکس، در حاشیه‌ی فعالیت‌های تئاتری است که نمایش عروسکی به وجود آمده و تحول یافته است این تحول از شعبده‌بازی به موضوعات حماسی و سپس افسانه به پیش می‌رود بدون این که هرگز از واقعیت‌گرایی به‌دور باشد.

د - ژاپن: در گذشته‌های دور این عروسک‌ها مجسمه‌هایی بودند که به خدایان هدیه می‌شدند و به تدریج در دست معرکه‌گیران و تردستان به حرکت درمی‌آمد. ژاپنی‌ها هرگز فکر نمی‌کردند که این موجودات بی‌روح باشند از این رو آن‌هایی را که این عروسک‌ها را به حرکت درمی‌آوردند ستایش می‌کردند.

هـ - ترکیه: کشور ترکیه در دنیای عروسکی یکی از کشورهای صاحب نام است. این اهمیت به دلیل شخصیتی محبوب به نام قره‌گُز است که خود باعث حرکتی گسترده‌تر در کشورهاى

هم جوار، بلکه به اعتقادی در اروپا هم، شده است. حرکات قره‌گُز در کل با سایه‌های هندی، اندونزیایی و چین متفاوت است. از آنجایی که این نوع عروسک به وسیله‌ی میله‌ای عمودی نگه داشته می‌شود لذا به آسانی می‌تواند حرکات سریع را انجام دهد، و چنان قابلیت حرکتی دارد که حتی می‌تواند پشتک نیز بزند.

۵- اروپا: نمایش عروسکی در اروپای قدیم سالیان متمادی، به‌عنوان سرگرمی اشراف، توسط گروه‌های سیار به اجرا درمی‌آمد. اما زمانی که امپراتوری روم توسط بربرها سرنگون شد، نمایش عروسکی نیز از نظر افتاد و لذا هیچ‌گونه سند معتبر و یا اثر ادبی یا تصویری در دست نیست که سرنوشت نمایش عروسکی را برای چندین قرن بر ما روشن سازد؛ حتی هر نوع بازیگری که دارای عکس و شمایل و مجسمه و صور مختلف کلیسا بود، اجازه‌ی اجرا نمی‌یافت. این جریان تا قرن هفتم تا نهم میلادی ادامه داشت، ولی پس از آن کلیسای در حال رشد از هنر نمایش عروسکی حمایت کرد. بعد از پیدایش و تثبیت دوباره‌ی عروسک‌ها در نمایش‌هایی که کلام نداشت، یک نفر به‌عنوان راوی و قصه‌گو جلوی صحنه یا خیمه می‌ایستاد و داستان را بازگو می‌کرد. داستان‌ها نیز از انجیل انتخاب می‌شد. در قرن سیزدهم پاپ به علت تحریک یک روحانی به اجرای نمایش عروسکی اعتراض می‌کند ولی سیر این نمایش‌ها کماکان ادامه می‌یابد.

هم‌زمان با نمایش عروسکی در کلیسا، دوره‌گردها، کولی‌ها و شعبده‌بازها نیز از عروسک استفاده می‌کردند که احتمالاً عروسک‌های آنان به شیوه‌های دستکشی بوده است؛ زیرا حمل و نقل این نوع عروسک برای آن‌ها راحت‌تر بوده و حرکات عروسک‌ها نیز ساده و ابتدایی بوده است. اجراهای محدود کولیان و دوره‌گردها و اجرا در مراسم کلیسا، هیچ‌گاه فرصت رشد و گسترش نمایش عروسکی را به‌وجود نیاورد. اما با این وجود در گوشه و کنار اروپا ابداعاتی به‌وسیله‌ی عروسک‌گردان‌ها در بهتر جلوه‌دادن نمایش عروسکی مشاهده می‌شود. برای مثال: در اروپای شمالی از عروسکی به نام «کوبولد» استفاده می‌شد، که پیراهنش را در جلوی تماشاگران بیرون می‌آورد و این موجب تعجب و سرگرمی تماشاگران می‌گردید. در قرن پانزده و شانزدهم اوج نمایش عروسکی مذهبی در انگلستان است. لهستان نیز در قرون وسطی دارای نمایش عروسکی به نام «سزوپکایا» بود که راحتی در ساخت، امکاناتی جهت بازی در نقاط مختلف صحنه را می‌داده است.

در سال ۱۸۳۳ در انگلستان، نمایش عروسکی از شیوه‌ی دوره‌گردی و اجرای نمایش خیابانی به داخل سالن‌های نمایش انتقال می‌یابد و جایگاه رفیعی کسب می‌کند، بدین ترتیب کم‌کم دارای سیستمی منظم، با گردانندگان ثابت برای اجرا، و دارای هویتی مستقل می‌شود.

در سال ۱۹۲۲ استفاده از ترکیب رنگ، نور، صدا و حرکات بدون کلام، به نمایش عروسکی

هویت جهانی می‌دهد و کم‌کم انتخاب موزیک، حرکات و میزانس نیز به آن اضافه می‌گردد. در سال ۱۹۲۷ در بدن بدن آلمان برای اولین بار اندیشه‌ی ایجاد یک سازمان بین‌المللی عروسکی مطرح شد و حرکتی جدید در راه گسترش اطلاعات بین گروه‌های نمایشی به وجود آمد. تماشاخانه‌ی «ایوو باهوتی» به محلی جهت همکاری و تبادل افکار در روابط بین‌المللی عروسکی اختصاص یافت و بدین ترتیب «یونیمما»، یا «اتحادیه‌ی جهانی عروسکی» بنا نهاده شد. با شروع جنگ جهانی دوم، یونیمما تعطیل شد ولی پس از جنگ بار دیگر کار خود را از سر گرفت و از آن پس این هنر شاهد راه‌یافتن نمایش‌هایی با استفاده از تجربیات دیگران هستیم، مسایلی چون رنگ، حجم، خط، روان‌شناسی و غیره، تا آن‌جا که از نقاشان، دکورسازان و عروسک‌سازان معروفی استفاده کردند و به فرم و شکل عروسک‌ها بهای بیش‌تری دادند.

در دوره‌های معاصر جنبه‌های سرگرمی و کمیک نمایش عروسکی کم شده و مسایل فلسفی جای آن را گرفته است. در آمریکا گروه‌هایی همچون گروه «نان و عروسک» به کمک نمایش عروسکی مسایل سیاسی را مطرح می‌کند. در این دوره لهستان جایگاه خود را به تجربیات جدید و مدرن داده و عروسک‌ها و اشیاء، شخصیت‌های متفاوتی به خود می‌گیرند. بازیگران عروسکی که قبلاً در پشت پاراوان‌ها مخفی می‌شدند، به روی صحنه آمده و خود ترکیبی از بازی زنده و عروسک را به وجود می‌آورند. در این دوره کم‌کم مسایلی چون نورهای رنگی، موسیقی و محو شدن صحنه‌ها در یک‌دیگر به وجود آمده و نمایش عروسکی از حالت تجربی سنتی خود خارج شده و جنبه‌ی علمی به خود می‌گیرد. با به‌کارگیری علوم دیگر همچون هنرهای تجسمی، فلسفه، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی نمایش عروسکی می‌تواند ارتباط گسترده‌ای با مردم برقرار کند.

پرسش‌های پایان فصل سوم

- ۱- نحوه‌ی به‌وجود آمدن نمایش عروسکی را از تئاتر ماسک توضیح دهید.
- ۲- نمونه‌هایی از نمایش‌های عروسکی سنتی را نام ببرید و آن‌ها را تحلیل کنید.
- ۳- رایج‌ترین و مشهورترین نوع نمایش عروسکی در ایران چه نام دارد؟ توضیح دهید.
- ۴- نمایش‌های عروسکی مدرن در چه سالی وارد ایران شد و چگونه ادامه یافت؟
- ۵- نمونه‌هایی از نمایش‌های عروسکی در جهان را نام ببرید و سیر تحولی آن را بیان نمایید.

فهرست منابع

- ۱- هنر عروسکی، بیل برد، ترجمه جواد ذوالفقاری، انتشارات جهاد دانشگاهی
- ۲- بازیگری از آغاز تا قرون وسطی. لاله تقیان، رساله دانشگاهی. دانشکده‌ی هنرهای دراماتیک. ۱۳۵۰
- ۳- نمایش در ایران. بهرام بیضایی، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، چاپ سوم، ۱۳۸۰
- ۴- تاریخ تئاتر عروسکی، شاونس، ژباتی‌ور (از مجموعه کتاب‌های چه می‌دانم)، ترجمه دکتر احمد کاویانی و سیمین نورایی. رساله‌ی دانشگاهی، دانشکده‌ی هنرهای دراماتیک. ۱۳۵۹
- ۵- کامبیز صمیمی مفخم و نمایش عروسکی، اصغر خسروآبادی، رساله‌ی دانشگاهی، دانشکده‌ی هنرهای زیبا، دانشگاه تهران. ۱۳۷۵

انواع عروسک‌های نمایشی

- هدف‌های رفتاری: در پایان این فصل از فراگیر انتظار می‌رود که بتواند:
- انواع عروسک‌های نمایشی را به‌طور ساده تعریف کند.
 - خصوصیات کلی انواع عروسک نمایشی را بیان کند.
 - متونی را که برای انواع عروسک نمایشی نوشته می‌شود تشخیص دهد.
 - انواع عروسک نمایشی را بسازد.
 - نحوه‌ی کنترل سر و حرکت انواع عروسک نمایشی را بداند و انجام دهد.

انواع عروسک نمایشی

عروسک نمایشی به عروسکی گفته می‌شود که صرفاً برای اجرای نمایش عروسکی ساخته می‌شود. این عروسک به کوشش عروسک‌گردان در مقابل تماشاگران به حرکت درمی‌آید و از طریق اعمال و رفتارهایی که در صحنه‌ی نمایش انجام می‌دهد، هدف مورد نظر و حرف کلی نمایش را به تماشاگران القا می‌کند.

عروسک‌های نمایشی گوناگون‌اند، لذا در هر اثر نمایشی سعی می‌شود با توجه به ویژگی‌های فنی هر عروسک، که عبارت است از شیوه‌ی حرکتی عروسک، پیچیدگی یا سادگی، اندازه و ابعاد آن، عروسکی انتخاب کنیم که با متن و شرایط نمایش هم‌خوانی داشته باشد.

عروسک‌های نمایشی دارای انواع زیر است:

- ۱- عروسک دستکشی
- ۲- عروسک میله‌ای
- ۳- عروسک نخ‌ی
- ۴- عروسک ماپت (مروسک)
- ۵- عروسک ماروت
- ۶- عروسک سایه‌ای

۱- عروسک دستکشی

عروسک دستکشی به عروسکی گفته می‌شود که بدنش را مانند دستکش ساخته‌اند و عروسک گردان با قرار دادن دست خود در دستکش، هدایت سر و دست‌های آن را به عهده می‌گیرد. عروسک دستکشی از دو بخش تشکیل می‌شود: یکی سر و دیگری بدن. سر و دست‌ها به بدنی توخالی وصل شده و عروسک گردان به راحتی می‌تواند دستش را از پایین‌ترین قسمت عروسک (پایین دستکش یا لباس عروسک) که باز بوده است وارد بدن عروسک کند و انگشتان خود را در سر و دست‌های عروسک قرار دهد.

بیش‌تر عروسک‌های دستکشی بدون پا هستند ولی در بعضی از آن‌ها به وسیله‌ی قطعه‌ای جدا یا متصل، برای عروسک پا در نظر گرفته می‌شود که در بعضی از مواقع از آن استفاده می‌شود. ولی در بیش‌تر موارد، عروسک، بدون پا مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ساده‌ساز بودن عروسک دستکشی، سبکی و قابلیت به تحرک در آوردن آن روی صحنه و ارتباط بسیار نزدیک آن با انسان سبب شده است که عروسک دستکشی، از قدرت حرکتی زیادی برابر تمام توانایی‌های دست عروسک‌گردانش برخوردار باشد. عروسک دستکشی دارای حالت جادویی ظاهر شدن و محو شدن است. از چهار جهت عمق، پایین، راست و چپ می‌تواند به صحنه وارد و از آن خارج شود. هرچند که عروسک دستکشی آناتومی ناقصی دارد (فاقد پا می‌باشد) اما امکانات فانتزی بی‌ظنیر آن سبب شده است که قرن‌ها در سراسر جهان هزاران نفر را به خود سرگرم کند.

در نمایش با عروسک دستکشی اگر چه عروسک گردان در بیش تر موارد دیده نمی شود اما دست او بدن عروسک را تشکیل می دهد. در این نوع نمایش فاصله ی عروسک و عروسک گردان به حداقل می رسد و این مسئله باعث راحتی انتقال حرکت از دست عروسک گردان به عروسک می گردد.

این شیوه ی عروسکی محدودیت هایی نیز دارد. یکی از این محدودیت ها اندازه ی عروسک است که همیشه تابع اندازه ی دست انسان است و در نتیجه تابع محدودیت های حرکت دست نیز می باشد. مورد دیگر ناقص بودن پیکره ی عروسک است که کار عروسک گردان را دشوار می کند.

در این شیوه ی نمایش، عروسک گردان تمام احساس و بازی مورد نظرش را به دستش منتقل می کند و با همین دست تمامی حرکات لازم را در سر، دو دست و بدن عروسک ایجاد می نماید.

این نوع عروسک مورد علاقه بیش تر عروسک گردانان است، زیرا برای به حرکت درآوردن آن به جز دست احتیاج به هیچ عامل دیگری از قبیل میله، نخ و فنر نیست، با این نوع عروسک می توان حرکات تند انجام داد و با سایر عوامل صحنه و عروسک های دیگر ارتباط برقرار کرد.

اجرای صحنه‌های طولانی مبتنی بر کلام و بدون عمل با عروسک دستکشی مشکل است و از تحرک و زیبایی نمایش می‌کاهد، بنابراین در بازی با این نوع عروسک باید از مکالمات طولانی و یا قرائت اشعار که حرکت و عمل چندانی به همراه ندارد خودداری کرد.

توصیه می‌شود که از این نوع عروسک در اجرای نمایش‌های کم‌مدی بیش‌تر استفاده شود، زیرا حرکت عروسک همان حرکت دست آدمی است و این نوع حرکات در اجرای کم‌مدی بسیار مورد توجه بیننده قرار می‌گیرد.

روش ساخت عروسک دستکشی

مواد لازم:

- ۱- مقوا، 25×20 سانتی‌متر
- ۲- چسب مایع همه‌کاره، ۱ عدد کوچک
- ۳- پنبه، یک بسته
- ۴- نخ، یک قرقره‌ی سیاه و یک قرقره‌ی سفید
- ۵- پارچه‌ی حوله‌ای یا کشی، حدوداً 30×40 سانتی‌متر
- ۶- کاموا، یک کلاف 50 گرمی
- ۷- دو عدد دکمه‌ی پایه‌دار برای چشم عروسک

ابزار لازم:

- ۱- قیچی
- ۲- قلم یا مداد
- ۳- سوزن
- ۴- خط‌کش

در این بخش ساخت یک نوع عروسک دستکشی با استفاده از پنبه و نخ آموزش داده می شود. برای سهولت توضیح نحوه ی ساخت این نوع عروسک می توان مطالب را به عنوان کلی زیر تقسیم کرد :

الف - طراحی عروسک

ب - چگونگی و نحوه ی ساخت لوله ی گردن

ج - نحوه ی ساخت حجم سر

د - صورت و اجزای آن

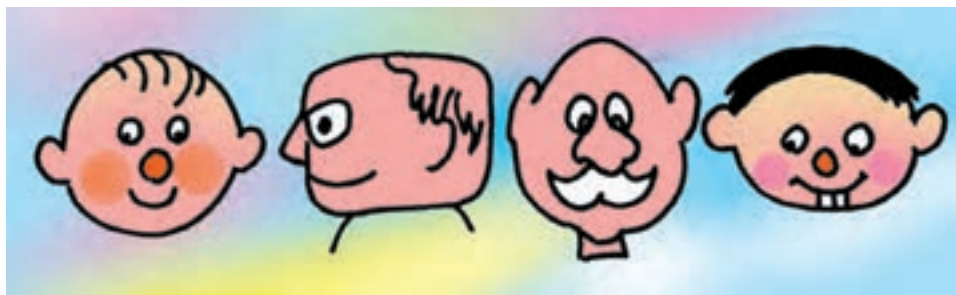
هـ - دست عروسک

و - پای عروسک

ز - بدن عروسک

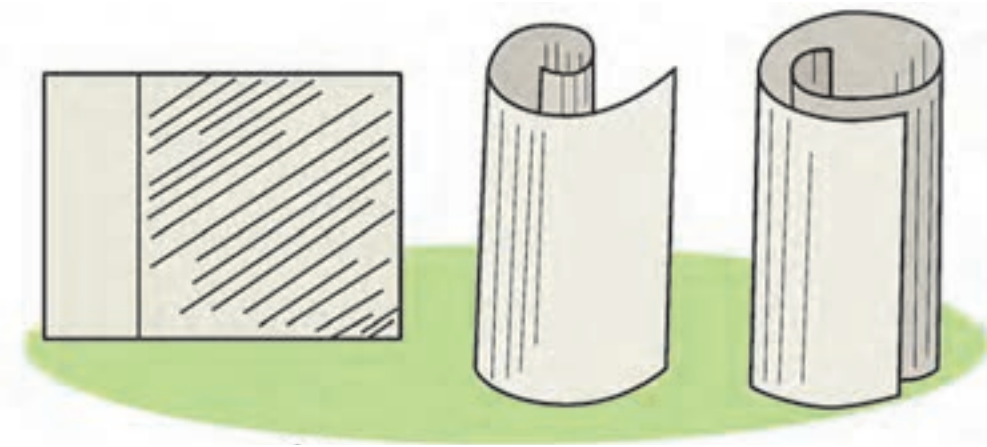
ح - لباس

الف - طراحی عروسک: سر عروسک که یکی از عناصر مهم در شخصیت بخشی به آن است ترکیبی از حجم کلی سر و اجزای صورت می باشد. لذا طراحی سر عروسک باید کاملاً ساده باشد. در طراحی این نوع عروسک می توان از حجم های هندسی استفاده نمود. در واقع حجم کلی سر عروسک ها تغییر شکل یافته ی مکعب، گُره و حجم تخم مرغی شکل می باشد.

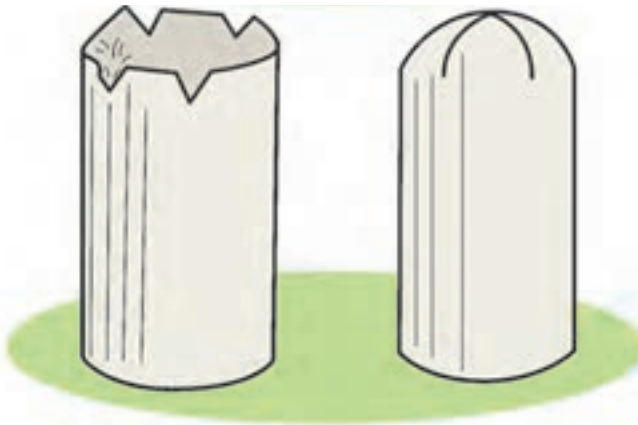

ب - چگونگی و نحوه ی ساخت لوله ی گردن: گردن عروسک دستکشی یکی از مهم ترین قسمت های آن است که تأثیر مستقیمی بر چگونگی بازی دارد. باید دانست که گردن عروسک لوله ای استوانه ای است که سر عروسک بر حول آن ساخته می شود و انگشت یا انگشتان هدایت کننده ی سر عروسک داخل آن قرار می گیرد؛ بنابراین تمام عروسک های دستکشی به گردن احتیاج دارند. طول گردن بستگی به سر عروسک و همچنین شخصیت آن دارد که البته قطر این لوله نیز بستگی به اندازه ی انگشتی دارد که داخل آن قرار می گیرد.

برای ساخت این لوله ابتدا مقوایی را براساس اندازه‌ی سر و گردن عروسک انتخاب می‌کنیم. مقوا را از طول به سه قسمت مساوی تقسیم کرده $\frac{1}{3}$ آن را بدون چسب و $\frac{2}{3}$ باقی‌مانده را آغشته به چسب مایع (چسب‌های تینردار) می‌نماییم. سپس آن را حول انگشت اشاره می‌پیچانیم تا به صورت استوانه درآید که قطر آن برابر قطر انگشت اشاره‌ی بازیگر این عروسک گردد.

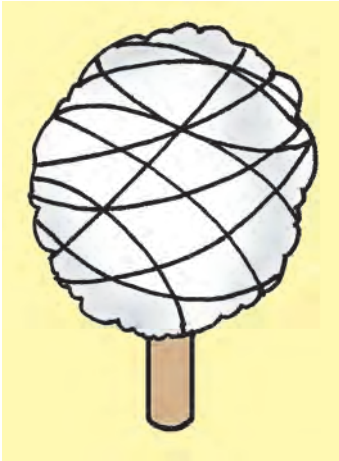
برای اتصال سرهای توخالی به لوله‌ی گردن بهتر است که بالای لوله به وسیله‌ی برش لوله و چسباندن سطوح بریده‌شده به هم، مسدود شود.

ج - نحوه‌ی ساخت حجم سر: پس از ساخت لوله‌ی گردن قسمت بالای آن را به چسب مایع تینردار آغشته می‌کنیم و با در نظر گرفتن قطر سر عروسک، چند لایه پنبه روی لوله قرار داده و نخ‌ها را دور تا دور آن می‌پیچیم.

سپس کم کم به آن پنبه می افزاییم و بستن نخ را ادامه می دهیم تا این که حجم اصلی سر عروسک به اندازه ی مورد نظر برسد.

هنگامی که حجم سر به صورت دلخواه درآمد، یک قطعه پارچه ی حوله ای یا کشی براساس رنگ صورت عروسک روی آن قرار می دهیم و آن را از همه طرف می کشیم تا به خوبی روی سر ساخته شده را بپوشاند. پس از آن پارچه را به پشت سر عروسک کشیده، جمع می کنیم و با نخ و سوزن میدوزیم. در پایان اضافه ی پارچه را قیچی کرده و با چسب مایع خوب می چسبانیم. در ضمن پارچه ی اطراف گردن را نیز خوب با چسب به گردن می چسبانیم.

